

Proeve van vakspecifieke competenties dans voor studenten aan de Pabo

Dans (en cultuureducatie)

Etje Heijdenus-de Boer
Ria Swaans

slo

Redactie: Anky Jacobse

nationaal
expertisecentrum
voor leerplan-
ontwikkeling

SLO, Enschede
Maart 2007

Proeve van vakspecifieke competenties dans voor studenten aan de Pabo

Dans (en cultuureducatie)

Etje Heijdenus-de Boer
Ria Swaans

slo

Redactie: Anky Jacobse

nationaal
expertisecentrum
voor leerplan-
ontwikkeling

SLO, Enschede
Maart 2007

Verantwoording

© 2007 Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Auteurs: Etje Heijdanus-de Boer, Ria Swaans

Eindredactie: Anky Jacobse

Productie: Ria van den Bergh

Besteladres

SLO, Stichting Leerplanontwikkeling
r.vandenbergh@slo.nl

Inhoud

Voorwoord	5
Preamble	7
Vakspecifieke competenties Dans (en cultuureducatie)	15
Literatuur	31

Voorwoord

Steeds meer opleidingen voor leraren primair onderwijs ontwikkelen zich naar competentiegericht onderwijs. De basis hiervoor is gelegd door de Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL). SBL onderscheidt zeven competenties die in verschillende dimensies zijn uitgewerkt. De derde competentie betreft 'vakinhoudelijk en vakdidactisch competent'. Een aantal Pabo's vroeg SLO die zeer algemene competentie eens wat nader uit te werken. Op basis van deze vraag heeft SLO 'Vakspecifieke competenties voor de studenten aan de lerarenopleiding primair onderwijs, Een Proeve' (2005) ontwikkeld. Hierin staan voor de leergebieden Oriëntatie op jezelf en de wereld, Rekenen/wiskunde, Taal en Beeldende vormgeving beschrijvingen van vakinhoudelijke en vakdidactische competenties. De vakspecifieke competenties voor Dans waren hierin nog niet opgenomen.

Vervolgens heeft de NBDK voor 2006 een veldaanvraag ingediend en zijn aansluitend op deze 'Proeve' vakspecifieke competenties ontwikkeld voor Dans (en Cultuureducatie). De publicatie Vakspecifieke competenties voor studenten aan de lerarenopleiding primair onderwijs, Een proeve staat op de SLO website (www.slo.nl). De tekst van de vakspecifieke competenties voor Dans is toegevoegd in hoofdstuk 10 van deze publicatie. De tekst kunt u als pdf-bestand downloaden.

Voor u ligt hoofdstuk 10 uit de publicatie 'Vakspecifieke competenties voor studenten aan de lerarenopleiding primair onderwijs, Een proeve'. Hierin staan beschrijvingen van vakinhoudelijke en vakdidactische competenties voor Dans (en Cultuureducatie).

De beschrijvingen van de vakspecifieke competenties zijn bedoeld als leidraad waarmee docenten hun - vraaggestuurd - curriculum kunnen uitwerken. In die zin is deze publicatie te beschouwen als een referentiekader. Het reikt docenten handvatten aan waarmee ze de inhoudelijke en didactische componenten van hun vak een plaats in het curriculum van

hun opleiding kunnen geven. Maar de beschrijvingen kunnen ook door studenten worden gebruikt. Ze geven studenten een bondig overzicht van de aspecten van een vak/vormingsgebied wat betreft kennis, vaardigheden en houdingen in de verschillende dimensies van het leraarschap. Een vertaling naar een vraaggestuurde uitwerking kan daar meer zicht op geven. Een voorbeeld hiervan is opgenomen bij Dimensie 1: werken aan jezelf als leraar. Tevens zijn voor de gebruikers ter illustratie van de beschrijvingen 'doorkijkjes' opgenomen van praktische situaties.

Namens de afdeling Primair onderwijs van SLO spreek ik de wens uit dat het referentiekader in deze proeve een nuttig instrument zal blijken te zijn voor docenten bij het vormgeven van hun onderwijs en voor studenten bij het sturen van hun onderwijsvraag. We zijn zeer benieuwd naar de wijze waarop deze publicatie u behulpzaam kan zijn bij het nadenken over en ontwikkelen van u eigen vakspecifieke opleidingscurriculum. Reacties, opmerkingen en suggesties stellen wij daarom zeer op prijs (A.Jacobse@slo.nl).

Anky Jacobse
SLO - Primair Onderwijs
Projectleider kunstzinnige oriëntatie

Preambule

Inleiding

Curricula van de lerarenopleidingen primair onderwijs werden tot nu toe gestuurd door de Startbekwaamheden leraar primair onderwijs (SLO/VSLPC, 1997) en het Gemeenschappelijk curriculum PABO (PML, 1998). Voor een aantal opleidingen is daar het Kwaliteitskader II (Denters e.a., 2001) aan toegevoegd, waarin ontwikkelingslijnen met de doelen per fase staan beschreven. In deze ontwikkelingslijnen zijn de eerder genoemde startbekwaamheden opgenomen.

De lerarenopleidingen bieden naast de reguliere opleiding in toenemende mate verschillende opleidingstrajecten aan, op maat van de doelgroepen die zich aandienen. Het gevolg is dat het opleidingsaanbod een steeds grotere variëteit kent in vorm en inhoud. Het beschrijven van doelen per opleidingsfase komt daarbij in het gedrang. Daardoor is bij de opleidingen de behoefte ontstaan om competenties te beschrijven, waar alle studenten aan het eind van hun eigen opleidingstraject aan moeten voldoen.

Wat zijn competenties eigenlijk? Welke elementen zijn er in te onderscheiden? Van Berkel e.a. (2003) spreken bij een competentie over een onderliggend vermogen om taken in de beroepspraktijk uit te voeren, waarbij het onderliggend vermogen bestaat uit een cluster van kennis, vaardigheden en houding. Het Samenwerkingsorgaan Beroepskwaliteit Leraren (SBL, 2004) geeft aan dat een competentie of bekwaamheid is opgebouwd uit elementen, die onzichtbaar verborgen in een persoon aanwezig zijn. Ook spreekt zij over de elementen kennis en vaardigheden, maar het element houding is door het SBL breder gedefinieerd in inzicht, beroepsopvattingen, beroepshouding (motivatie en bezieling) en persoonlijkheid.

Van Vilsteren en Hummel (1997) halen het onderliggend vermogen 'boven water' door er een vierde element aan toe te voegen. Want, zo zeggen zij, voor effectief en efficiënt gedrag

Proeve van vakspecifieke competenties dans voor studenten aan de Pabo | 7

zijn niet alleen kennis, vaardigheden en houding nodig. Het gaat er ook om, uit dat repertoire van kennis, vaardigheden en houdingen, een juiste, doelbewuste, adequate keuze te maken. Kortom, die kennis, die vaardigheid, die houding te kiezen die in de gegeven situatie effectief en efficiënt is. Met het competent zijn wordt dus bedoeld dat kennis, vaardigheden en houdingen in een specifieke situatie op een adequate manier gebruikt worden waardoor er, in het perspectief van een bepaalde doelstelling, effectief en efficiënt gewerkt wordt. Dit impliceert dus tevens dat er bij een gekozen handeling die wél juist is uitgevoerd, maar die niet toereikend is voor het behalen van een doel (dus niet effectief is), géén sprake is van competent gedrag. Immers, iemand die een vaardigheid op de juiste manier uitvoert, hoeft nog niet competent te zijn. Omgekeerd, iemand die wél competent is maar de vaardigheid niet goed uitvoert, is niet mogelijk.

Samenvoeging van de definities van Van Vilsteren en Hummel (1997) en Van Berkel e.a. (2003) levert de volgende beschrijving van het begrip 'competentie' op:

'Een competentie is het vermogen om, gebruikmakend van het ontwikkelde repertoire aan kennis, vaardigheden en houdingen, binnen een bepaalde situatie op een effectieve en efficiënte wijze een bepaald doel te bereiken.'

Beroepscompetenties gaan dus over het vermogen om in allerlei situaties waarin je als leraar primair onderwijs terecht komt, adequaat, doelbewust, proces- en resultaatgericht te handelen. Je hebt bagage waarin allerlei instrumenten zitten en je bent in staat om uit die bagage dátgene te kiezen waarmee je de juiste resultaten bereikt. Tot die instrumenten behoren competentie-elementen zoals kennis, inzichten, vaardigheden, houdingen en persoonlijke eigenschappen. En je bent in staat om die instrumenten samenhangend en doelgericht in te zetten om allerlei concrete kerntaken in de dagelijkse onderwijspraktijk adequaat uit te voeren. En die dagelijkse onderwijspraktijk, in ruime zin, is voor een leraar primair onderwijs de context, de situatie waarin zijn of haar beroep zich afspeelt.

Proeve van vakspecifieke competenties dans voor studenten aan de Pabo | 8

De competente leraar zal, binnen die context, adequaat handelen. En voor de lerarenopleiding primair onderwijs geldt dus dat zij zich naast kennis, vaardigheden en houding, vooral richt op het aspect van de adequate keuze. Het efficiënt leren werken zal zich in de toekomstige lespraktijk moeten ontwikkelen. In de beperkte periode van de opleiding is dat niet haalbaar.

Betekenis van competenties

Het begrip competentie heeft in essentie een dubbele betekenis (Moen, 2003).

Aan de ene kant zijn competenties uitdrukkingen van vakbekwaamheid. In die betekenis zijn het bouwstenen van een vernieuwd curriculum van de beroepsopleiding voor leraar primair onderwijs. Ze beschrijven competent gedrag.

Aan de andere kant zijn competenties persoonsgebonden instrumenten. Ze kunnen een (student) leraar in staat stellen om (te leren) arbeidsopgaven en beroepstaken te vervullen, de gebruikswaarde van zijn competenties in stand te houden en/of een nieuw repertoire aan competenties te ontwikkelen. Erop gericht zijn om zijn/ haar employability in een veranderende/ innoverende werkomgeving in stand te houden of zelfs te verhogen. Competenties zijn in deze betekenis bouwstenen voor de typering van persoonlijke kwaliteiten. Ook deze competenties zijn uitgangspunten voor de vernieuwing van het opleidingsonderwijs voor leraar primair onderwijs.

Competenties zijn eerder een gedachte over het kennen en kunnen van startende gekwalificeerde beroepsbeoefenaren, respectievelijk persoonlijke gereedschappen, dan een scherp gedefinieerde term voor nieuwe doelen van het beroepsonderwijs (Moen 2003). Moen beschrijft, in navolging van Merriënboer en anderen (2003), zes criteria voor competenties.

1 Competenties zijn handelingsgericht.

Het gaat om handelen dat uitstijgt boven (routinematige) vaardigheid en bekwaamheid. Het betekent eerder dat men in staat is om in allerlei situaties onbekende 'problemen' op te lossen die liggen op de grens van 'kunnen' en 'niet-kunnen'.

- 2 Competenties zijn leerbaar.
Ze zijn niet in een keer overdraagbaar maar je moet je best doen om ze te verwerven.
- 3 Competenties zijn duurzaam maar tegelijk dynamisch.
Ze zijn voortdurend aanwezig, maar kunnen flexibel worden ingezet en zijn steeds in ontwikkeling.
- 4 Competenties laten samenhang zien.
Ze zijn gebaseerd op een samenhangend geheel van aan te leren codificaties of expliciete kennis, vaardigheden en houdingen. Tevens van een besef van (beroeps)normen en (-)waarden.
- 5 Competenties zijn onderling afhankelijk.
Dat wil zeggen: competenties zijn wel afhankelijk van elkaar, maar niet strikt voorwaardelijk.
- 6 Competenties zijn in zekere mate specifiek.
Er zijn generieke competenties of algemene vaardigheden, naast meer specifieke competenties als het plannen van werkzaamheden of het voorbereiden van een les (aardrijkskunde, geschiedenis, enzovoort). De specificiteit uit zich in het onderscheid in categorieën zoals vakmatige competenties, methodische competenties, leercompetenties en dergelijke.

Waar moeten competenties aan voldoen?

Competenties moeten afgemeten worden aan zichtbare resultaten, waaraan succes of falen is af te lezen.

Studenten moeten, hetzij in een authentieke situatie (voor de klas, in gesprek met collega's, in gesprek met ouders, enz.) of een niet authentieke situatie (voorbereidingen of reflectiegesprek, simulatie- of oefensessie) kunnen laten zien dat zij competent gedrag vertonen.

Uitgaande van de beschrijving van het begrip competentie zullen bij de formulering van een competentie de volgende elementen moeten worden opgenomen:

- de situatie of context;
- de taak: wat er gedaan moet worden of welk product er opgeleverd moet worden;
- de criteria waaraan het werk van de student moet voldoen, wil hij of zij voldoen aan de competentie.

Proeve van vakspecifieke competenties dans voor studenten aan de Pabo | **10**

Deze elementen zijn observeerbaar als studenten bezig zijn in de praktijk en als ze er over vertellen in gesprekken met begeleiders/docenten: ze zijn als zodanig ook toetsbaar. De bekwaamheid/competentie van de student kan vanuit verschillende perspectieven worden beoordeeld:

- observeren van het handelen van de student en de geleverde producten;
- met de student in gesprek gaan over zijn handelen en opvattingen;
- toetsen van bij de student aanwezige kennis en inzichten.

Vakspecifieke competenties

In deze publicatie zijn de vakspecifieke competenties beschreven. Het is een uitwerking van één van de zeven competenties van het SBL, namelijk vakinhoudelijke en didactische competenties. Er is gekozen om ze te benaderen vanuit drie dimensies van het leraarschap: werken aan jezelf als leraar; werken met kinderen in onderwijssituaties en werken binnen de context van de school. Hieronder zijn de drie dimensies beschreven.

- werken aan jezelf als leraar

De toekomstige leraar die in de onderwijspraktijk met kinderen gaat werken, moet laten zien of hij over de basiscompetentie voor dit vakgebied beschikt. Deze heeft betrekking op de essentie van het vakgebied (vakinhoud en vakdidactiek) en op de houding en betrokkenheid van de student ten aanzien van het vakgebied. Deze basiscompetentie is direct geplaatst binnen de context van het toekomstige beroep, de taak als leraar basisonderwijs. Dit is ook de enige motivatie die we van de studenten mogen verwachten: werken aan jezelf als leraar. Tegelijkertijd ontwikkelt de student een manier van werken die als toekomstig leraar van belang is: het (zelfsturend) leren.

- werken met kinderen in onderwijssituaties

Bij deze dimensie staat het werken met kinderen centraal. Nu moet blijken of de student de basiscompetentie in de complexe onderwijspraktijk kan waarmaken. Hier krijgt hij te maken met nieuwe uitdagingen zoals het organiseren van on-

Proeve van vakspecifieke competenties dans voor studenten aan de Pabo | 11

derwijssituaties, het interpersoonlijke aspect in onderwijssituaties en de verschillen tussen kinderen. De adequate wijze van interveniëren bij actuele gebeurtenissen weegt zwaar in deze dimensie. Het handelen dient effectief te zijn. Echter, voor de efficiëntie van het handelen is in de opleiding wel aandacht, maar dat zal de student zich vooral in de toekomstige lespraktijk eigen moeten maken.

- werken binnen de context van de school

Bij deze dimensie wordt de blik van de student verruimd naar de context van de school. Hierbij gaat het om samenwerking met collega's binnen de school en de omgeving buiten de school. Studenten kunnen ondersteunende invloeden op het schoolprogramma inzetten: het verrijken van de leeromgeving door introductie van externe activiteiten (schooltuin, bezoek aan musea, leskisten), pedagogisch klimaat, samenwerking binnen het team, communicatie met ouders/verzorgers. Maar ook om procedures en protocollen en het gebruik van de sociale kaart die ingezet kunnen worden bij actuele situaties als: pesten, leer- en gedragsproblemen en intimidatie (op fysiek, psychisch of seksueel gebied).

In deze driedeling wordt aangesloten bij de algemene competenties zoals die door het SBL zijn voorgesteld. Voor de vakspecifieke competenties geldt dat er relaties zijn met de pedagogische, de inhoudelijk en didactische, de interpersoonlijke en de organisatorische competenties, alsmede de competenties in het samenwerken met collega's en de omgeving. Ook wordt aangesloten bij de niveaus van het Kwaliteitskader Deel II (Denters e.a., 2001), zoals zelfbetrokkenheid, taakbetrokkenheid, leerlingbetrokkenheid, organisatiebetrokkenheid. De omgeving wordt bij Kwaliteitskader II niet als apart niveau genoemd. In het onderstaande schema zijn de relaties weergegeven.

Het is overigens uitdrukkelijk niet de bedoeling, zoals de indeling wellicht suggereert, om de drie door ons gehanteerde dimensies te koppelen aan de drie opeenvolgende leerjaren van de Pabo. In ons perspectief kunnen alle drie de dimensies, of onderdelen daarvan, reeds in het eerste leerjaar van de Pabo aan de orde komen.

Proeve van vakspecifieke competenties dans voor studenten aan de Pabo | 12

Vakspecifieke dimensies	Werken aan jezelf als leraar	Werken met kinderen in onderwijsituaties	Werken binnen de context van de school
SBL	Pedagogische competentie		
	Vakinhoudelijk en didactische competentie		
		Interpersoonlijke competentie	
		Organisatorische competentie	
		Samenwerking met collega's	
			Samenwerking met omgeving
		Competentie in reflectie en ontwikkeling	
Kwaliteitskader II	Zelfbetrokkenheid		
	Taakbetrokkenheid		
		Leerlingbetrokkenheid	
			Organisatiebetrokkenheid

Beschrijvingskader

Voorafgaand aan de beschrijving van de competenties voor dans wordt in de inleiding een toelichting gegeven op het vakgebied. Hierin wordt in grote lijnen een beeld geschetst van de inhoud van het vak/vormingsgebied en van de karakteristieke didactische aanpakken.

Vervolgens worden binnen de drie dimensies:

- de competenties beschreven, inclusief:
  - criteria voor de student, wil ze voldoen aan de competentie;
  - bij dimensie 1 ook een beschrijving van het benodigde (vak)inhoudelijke en (vak)didactische repertoire dat studenten zich eigen moeten maken;
  - eigen houding en betrokkenheid van de student.

Ter verheldering zijn 'doorkijkjes' opgenomen met praktische situaties.

Voorbeeldmatig is bij dimensie 1 een (mogelijke) koppeling zichtbaar gemaakt tussen de criteria van deze competentie en mogelijke vragen die de bouwstenen kunnen vormen van een vraaggestuurd curriculum.

Vakspecifieke competenties Dans (en cultuureducatie)

Inleiding

Dans, in het primair onderwijs vormt een onderdeel voor het leergebied kunstzinnige oriëntatie en wordt in de kerndoelen van dit leergebied 'beweging' genoemd. Dans maakt ook deel uit van het domein cultuureducatie. In het primair onderwijs bestaat dans uit dansexpressie en dans uit verschillende culturen.

Bij dansexpressie staat het zelf ontdekken, het zelf creëren en het zelf evalueren centraal. Dansen is tegelijkertijd een leerproces én een creatief proces. Het sluit aan bij de natuurlijke bewegingsdrang van kinderen, bij hun verbeeldingskracht en bij hun behoefte om te ontdekken en te exploreren, te fantasieren, creëren en vorm te geven, te ordenen en te leren beheersen. Hierdoor leren kinderen van zichzelf en de wereld om zich heen. We zien deze processen ook in de samenleving terug waar jongeren nieuwe dansvormen ontwikkelen. Dit zijn belangrijke tekenen van persoonlijke betrokkenheid en participatie. In deze dansuitingen zien we dikwijls weerspiegelingen van de samenleving. In een breder verband spreken we over dansante cultuuruitingen.

Dansen uit verschillende culturen zijn meer gestructureerde en vooraf vastgelegde dansen, gebaseerd op de natuurlijke bewegingsmogelijkheden van kinderen. Ze kunnen ontstaan op basis van tradities in verschillende culturen (internationale kinderdansen), maar kunnen ook vanuit andere thema's en ideeën vastgelegd worden.

Het begeleiden van dansprocessen versterkt de band van de leerkracht met kinderen wat een veilige en vertrouwde leeromgeving ten goede komt. In dit begeleidingsproces verkrijgt de leerkracht dikwijls nieuwe inzichten over de kinderen.

Dans staat niet los van andere vakken. Dansante onderwerpen sluiten aan bij, maar kunnen tevens vooruitlopen op leeractiviteiten rond taal en rekenen, oriëntatie op jezelf en de

wereld, levensbeschouwing, schrijven, beeldende vormgeving, drama en muziek. Deze samenhang kan op alle leeftijd-niveaus worden gerealiseerd (zie TULE, 2006).

Dimensie 1 Werken aan jezelf als leraar

Competentie

De student kan een onderwijsarrangement laten zien waarmee zij met woord en daad kinderen op inspirerende wijze kan betrekken in een volwaardig dansant vormgevingsproces. Zij stuurt de kinderen aan in een uitdagende dansante leeromgeving. Zij maakt daarbij gebruik van sleutelbegrippen en van een eigentijdse vakdidactische onderbouwing.

Criteria/Indicatoren (vakspecifiek en algemeen)

De student kan hierbij schriftelijk en mondeling verwoorden:

- hoe en in welke context zij de kinderen inspireert, enthousiasmeert en activeert;
- hoe de gekozen dansactiviteiten inhoudelijk passen bij de kinderen op basis van leeftijd, ontwikkelingsniveau en gevoeligheid voor dans;
- hoe zij thema's en onderwerpen vertaalt in duidelijke dansopdrachten;
- op welke wijze zij ruimte creëert voor de fantasie, creativiteit en eigenheid van de kinderen;
- welke werkvormen en leermaterialen zij wil inzetten;
- hoe en waar het zinvol is de kinderen te laten samenwerken en waar juist niet;
- wat de relatie is met bestaande kennis, inzicht en vaardigheden en de situering in leerlijnen (TULE, 2006);
- welke verbanden gelegd kunnen worden met andere vak en vormingsgebieden, ook in het kader van cultuureducatie;
- in welke vorm en met welke kijkvragen op het dansen wordt gereflecteerd.

Doorkijkje

De reis van een waterdruppel

Maarten wil met de kinderen van groep 5-6 gaan dansen over 'de waterkringloop'. Hij wil de kinderen de verschillende fases in deze kringloop laten beleven in dans. Hij sluit daarmee aan bij een actueel thema van natuuronderwijs. De kinderen hebben bij natuuronderwijs al verschillende onderzoekjes uitgevoerd met verdampen en condenseren van water. Maarten heeft over dit onderwerp, veel informatie verzameld en deze wil hij vertalen naar een dansverhaal 'de reis van een waterdruppel'. Hij bedenkt allerlei bewegings- en belevingswoorden en streeft daarbij naar grote contrasten in beweging. Bijvoorbeeld; het lichte opstijgen van waterdamp en het met kracht naar beneden plenzen van dikke druppels regenwater, een rustig kabbelend riviertje met hier en daar een stroomversnelling, draaikolk of waterval, het vermengen van water met zand tot zware modder, het wegzakken in diepe onderaardse stromen, etcetera. Zij kiest verschillende samenwerkingsvormen zoals: twee druppels water die samenvloeien en verder kronkelen als één dikke druppel. Of waterdampdeeltjes die met de wind meegevoerd worden en samen een steeds dikkere wolk vormen.

Zij zoekt passende muziek met grote verschillen in dynamiek, als ondersteuning van de dans. De kinderen worden door het dansverhaal gestimuleerd te variëren in tijd, kracht en ruimte. Maarten maakt het voor de kinderen uitdagend door steeds de fantasie te prikkelen. Bijvoorbeeld: dansbewegingen van klein tot groot, van licht tot zwaar, langzaam tot snel, van vloeiend totaal tot geïsoleerd staccato.

Maarten observeert goed en vraagt tussen de opdrachten door naar de belevingen en de ervaringen van de kinderen. Zij benoemt positieve dansontwikkelingen en stemt de voortgang van de les hier op af. Hij daagt de kinderen uit om hun eigen beleving in hun eigen dans vorm te geven.

Als afsluiting bedenken de kinderen, in groepjes, een dansstukje over het lesthema. De stukjes worden aan de groep gepresenteerd en daarna met de groep besproken. Voor het

bespreken van de danswerkstukken geeft Maarten een aantal gerichte kijkvragen. Bijvoorbeeld: Was het spannend? Zag je een verhaaltje in deze dans? Waar zag je dit aan? Dansen ze samen? Waar dacht je aan bij deze dans? Waar ging de dans over? Wie had welke rol? Wat vond je leuk, mooi, sterk, duidelijk? Wat vond je van het ruimtegebruik? Kon je iedereen goed zien tijdens het dansen? Heb je nog een tip of een suggestie voor de verdere uitwerking van deze dans?

Uitwerking naar vraaggestuurd opleidingsonderwijs

- Welke onderwerpen vinden kinderen in de betreffende leeftijdsgroep aantrekkelijk?
- Hoe kan je instructies geven, hoe ga je de kinderen uitnodigen, motiveren en activeren?
- Hoe prikkel je de fantasie en geef je ruimte voor de eigen invulling van de kinderen?
- Hoe richt je voor dans, een activerende en inspirerende leeromgeving in?
- Welke eisen stel je aan het dansante werk van kinderen uit groep 1 tot en met groep 8?
- Hoe ziet voor dans een receptieve en reflectieve activiteit er uit?
- Hoe verloopt het ontwikkelingsproces ten aanzien van dans bij kinderen uit groep 1 tot en met groep 8, welke fases kan je hierbij onderscheiden?
- Hoe kan je inspelen op de mogelijkheden en ontwikkeling van kinderen?
- Welke samenhang is er met andere vak- en vormingsgebieden?
- Welke aandacht krijgt de culturele omgeving en hoe kan je die uitbreiden als leraar?

Inhoudelijk en didactisch repertoire

Bij dansant onderwijs is het belangrijk dat een leraar naast kennis van zaken ook kan bouwen op praktische ervaring met dansen en het vertalen en betekenis geven van thema's in dans. Daarnaast beschikt zij over kennis en inzicht met be-

trekking tot het aanleren en inzetten van bestaande dansen uit verschillende culturen binnen onderwijssituaties.

Werkend aan dit repertoire krijgt de student inzicht in:

- de vertaalmethodiek van dans met betrekking tot thema's waarin aandacht is voor de verbeelding van betekenissen rond jezelf. Bijvoorbeeld: het dagelijkse leven, familie, vrienden, actualiteiten, verhalen en gedichten, natuur, seizoenen, feesten, etcetera.
- het met kinderen kunnen beschouwen van dans door middel van (zelfgestelde) kijkvragen waarin de samenhang in materie, vorm en betekenis op heldere wijze wordt besproken.
- dans als aspect van cultureel erfgoed. In dit kader van cultuureducatie kan de student voorbeelden geven van dans als cultureel erfgoed. Hierbij gaat het over achtergrondkennis om de verschijningsvormen van dans in onze huidige cultuur te kunnen plaatsen, herkennen en waarderen.

Studenten:

- maken gebruik van aansprekende, activerende en motiverende werkvormen en leermaterialen bij dansactiviteiten. Zij sluiten daarbij aan bij de leefwereld en het niveau van de leerlingen;
- kunnen vanuit verschillende bronnen, geschikte thema's en onderwerpen kiezen en deze vertalen in duidelijke dansopdrachten voor de leerlingen;
- kunnen op een zinvolle manier dansthema's en onderwerpen laten aansluiten bij andere vakgebieden;
- maken bewust gebruik van de educatieve, sociale en persoonsvormende functie van dans;
- zijn in staat om met leerlingen gericht te reflecteren op dans.

Eigen houding en betrokkenheid

Het gaat hierbij met name om de eigen houding van de student tegenover dit vakgebied. De student is zich bewust van de uitdrukingskracht van beweging en dans in het algemeen en de waarde die dat voor kinderen heeft.

Om onderwijs in dans te realiseren herkent de student/leraar onderwerpen, situaties en momenten die zich lenen voor een verdieping in dans.

De kinderen worden gestimuleerd zich op een andere wijze dan gebruikelijk uit te drukken in dans. De student spreekt de creatieve vermogens van de kinderen aan door ze uit te dagen tot het vinden van steeds nieuwe oplossingen. Zij heeft kennis van de mens als emotioneel en creatief wezen en heeft zelfvertrouwen ontwikkeld in het dansant vormgeven.

Doorkijkje

Dion aan het werk met een kleutergroep. Het thema is herfst

Ze maakt een verhaal naar aanleiding van de herfstwandeling die ze met haar groep heeft gemaakt.

Het verhaal gaat over de herfst in het bos. Over bomen in prachtige herfstkleuren. De bladeren zijn in deze kleuren geschilderd door herfstelfen. Deze herfstelfen hebben overal penselen met verschillende kleuren. Er zijn dikke penselen, maar ook hele dunne en daarmee schilderen ze alle blaadjes. Dat schilderen kriebelt een beetje aan de takken, die gaan er soms van wiebelen en de elfen moeten goed opletten dat ze dan niet van de wiebelende takken vallen.

Dion start met de kinderen in een kring.

Er zijn penselen aan schouders, buik, billen, knieën, neus, etcetera. Dion laat de kinderen eerst één penseel bedenken waar zit het vast? Daarna laat ze een andere plek voor een penseel bedenken en vraagt ook met welke kleuren ze schilderen. De kinderen maken mooie cirkels, steeds op een andere manier en steeds met andere penselen, grote, kleine, dikke lijnen, dunne lijnen, snelle cirkels, langzame cirkels, met stippen, etcetera. Ze laat de kinderen als herfstelfen op muziek verschillende schilderbewegingen uitvoeren in de kring en vrij door de ruimte. Mooie dansende cirkels, krullen, rechte lijnen, ruitjes, stippen etcetera. Dion brengt afwisseling in de les, door de penselen af te wisselen en ook de plaats waar ze vast zitten. Kan je met twee penselen tegelijk schil-

Proeve van vakspecifieke competenties dans voor studenten aan de Pabo | 21

deren? De elfen schilderen van hoog in de lucht tot laag bij de grond. Grote bladeren of hele kleine blaadjes, bladeren met golfjes, hele rechte blaadjes, ronde en hoekige blaadjes. Ze bewegen voorzichtig over en tussen de takken, want soms wiebelt het heen en weer. De kinderen schilderen dansend verder, tot het hele bos er prachtig uit ziet. Dan mogen ze heerlijk uitrusten op een bedje van mos.

Dimensie 2 Werken met kinderen in onderwijssituaties

Competentie

De student kan laten zien hoe zij gepland een dansant onderwijsarrangement uitvoert.

Zij laat daarbij zien dat zij doel- en resultaat gericht handelt in de uitvoering en de nabespreking met de kinderen.

Criteria/Indicatoren (algemeen en vakspecifiek)

De student kan in voorbereiding en uitvoering aantonen dat zij:

- zichzelf kan én weet te presenteren in dans en duidelijke instructies en voorbeelden kan geven;
- kan inspireren door een pakkende introductie;
- kinderen op interactieve wijze kan aanzetten en uitnodigen om zich in dans uit te drukken;
- gebruik maakt van aansprekende, activerende werkvormen en didactische concepten;
- een sfeer schept waarin het voor de kinderen 'veilig' dansen is;
- op een adequate wijze muziekfragmenten en andere ondersteunende materialen zoals attributen, beelden, gedichten kan inzetten tijdens dansactiviteiten;
- waar mogelijk verbanden kan leggen met andere kunstvakken en vakgebieden;
- in staat is het dansproces te begeleiden, goed kan observeren en dansactiviteiten (voortdurend) op de leerlingen kan afstemmen;
- tijdens de les met kinderen kan reflecteren op het dansproces en ze helpt een eigen keuze maken;
- zelfstandigheid en eigenheid van de kinderen bij dansactiviteiten kan stimuleren en daarbij ruimte geeft om de eigen mening op positieve wijze te verwoorden.

Doorkijkje

'Bezoek aan een beeldentuin'. Groep 6

Marijke vertelt over het bewust toepassen van verschillende vormen naar aanleiding van het onderwerp 'beeldkracht'. Tijdens het verwerken van de dansopdracht: gericht op het maken van verschillende standbeelden, zien we dat de kinderen steeds kiezen voor vormen waarbij ze op twee voeten staan. Marijke wil graag dat ze ook andere steunpunten dan hun voeten gebruiken. Ze geeft opdracht deze zelfde vorm te maken maar dan horizontaal op de grond, alsof het beeld van zijn sokkel is gevallen. Ze zegt er meteen bij dat ze zich niet mogen laten vallen maar dat het materiaal waarvan het beeld is gemaakt voor korte tijd elastisch wordt en dan weer verhardt in de oorspronkelijke vorm. Ze stelt daar vragen bij als: 'Hoe ziet jouw beeld er uit als het ligt? Kan je op alle kanten in deze houding liggen?' Ze ziet dat de kinderen allerlei manieren zoeken om dezelfde vorm te houden en ze gebruiken hierdoor andere steunpunten.

Nu laat Marijke ook vormen en houdingen in tweetallen van elkaar overnemen. De kinderen moeten daarbij goed kijken naar alle details en Marijke geeft aandachtspunten en stelt vragen over welke vorm de houding precies heeft, wat het beeld voor emotie uitstraalt? Is het vriendelijk, woest, boos, bang, verliefd, eng, lief en waar zie je dat aan? Is het rond, puntig, hoekig, etcetera? Ze laat ook naar elkaars beelden kijken en bespreekt de vormen, door gerichte vragen te stellen. Bijvoorbeeld 'Is het een krachtige vorm, hoe zou je de vorm nog krachtiger kunnen maken?

In welke omgeving zou dit beeld kunnen staan? Welk beeld zou hierbij kunnen aansluiten. Ze laat de kinderen experimenteren met het vervormen van het materiaal: steen, rubber, stof, ijs, hout. We zien een beeld ontstaan van steen met een 'wiebelhoofd' van rubber en een beeld van ijs dat langzaam smelt. Door de belevings- en bewegingsassociaties daagt Marijke de kinderen uit. Hierdoor krijgen ze veel ruimte voor invulling van hun eigen dans.

Eigen houding en betrokkenheid

Bij dansant werken met kinderen gaat alle aandacht uit naar authentiek waarnemen en vormgeven. Dat ontstaat vanuit de persoonlijke ervaring en betrokkenheid. Dit proces kan zich ontwikkelen als er een creatieve en open werksfeer voor de kinderen wordt gemaakt. In het samenwerken ontstaat dan veiligheid en vertrouwen in elkaar. Hierdoor is ontwikkeling in betrokkenheid en inzet mogelijk. Tijdens het ontwerpen en uitvoeren van een danswerkstuk moeten dilemma's worden opgelost. Door deze aspecten van het dansproces zelf te hebben ervaren weet de student voor welke problemen een kind kan komen te staan. De student weet door deze ervaring aan welke voorwaarden de werksfeer in een les dans moet voldoen om voor de kinderen een optimale leeromgeving te creëren.

Doorkijkje

Groep acht van Filiz is bij de volgende weeksluiting aan de beurt om een dans te presenteren. Ze stelt voor om met de groep zelf een dans te gaan maken naar aanleiding van het onderwerp 'Dansclips'. Filiz wil graag dat alle kinderen van de groep mee kunnen doen en dat ook alle kinderen actief betrokken zijn bij het maken van de dans. Ze ziet vaak dat enkele kinderen de leiding nemen en dan alles voor de anderen bepalen. Dat wil ze nu voorkomen en dit bespreekt ze met de groep. Vooraf beluisteren ze in de klas verschillende muziekfragmenten, die door de kinderen zijn meegebracht en kiezen gezamenlijk een track. Ze heeft opgelet of deze teksten niet te bepalend zijn. Ze begint enthousiast met de verwachting dat deze supergroep ook een superdans kan maken en herhaalt een belangrijke regel: 'Veel plezier is belangrijk, maar we lachen elkaar niet uit'. Ze zorgt er voor dat alle kinderen inbreng kunnen hebben in het ontwerpen van de danspresentatie. Ze legt aan de kinderen uit dat het bij het maken van een dans belangrijk is dat je een dansbewegingen achter elkaar plaatst, zodat het een dansreeks wordt.

Ze begint met een speelse opwarming/introductie waarbij de kinderen in een grote kring om beurten één dansbeweging

uitvoeren op muziek die alle kinderen dan overnemen. Filiz doet zelf enthousiast mee en stimuleert de kinderen om met de bewegingen te spelen, de bewegingen lekker overdreven uit te voeren, ze te vervormen, vergroten, verkleinen, versnellen, vertragen.

Dan gaat ze verder met de volgende lesfase. Uitgangspunt is het spelletje: 'ik ga op reis en ik neem mee...', maar dan in beweging.

Een kind start met een bewegingszin van vier tellen, om de beurt voegt ieder kind er een nieuwe bewegingszin aan toe, zodat er een 'stapeldans' ontstaat. Alle bewegingszinnen worden steeds door het hele groepje herhaald. Filiz legt dit uit, geeft enkele voorbeelden en telt het ritme in 4/4 duidelijk voor (1-234, 2-234-3-234-4-234). De kinderen moeten goed op de telling letten en goed kijken naar de bewegingen van de ander. Als iedereen aan de beurt is geweest, heeft elk groepje een eigen dansreeks, die later op muziek kan worden uitgevoerd. Daarna maakt ze groepjes van vier of acht kinderen. Filiz gaat bij alle groepjes langs om te kijken of de kinderen een dansreeks kunnen ontwerpen. De kinderen gaan samen kijken en experimenteren hoe ze de verschillende dansreeksen in een interessante choreografie kunnen plaatsen. Ze experimenteren met verschillende opstellingen, herhalingen, vertragingen, actie -reactiemomenten (samen spel tussen verschillende groepjes) en schuiven alles in elkaar, zodat er één boeiende dans ontstaat.

Dimensie 3: werken binnen de context van school

Competentie

De student toont aan hoe zij overlegt met collega's (leerkrachten, directie, vakleerkracht) over het programma voor dansactiviteiten mede in het kader van vieringen, projecten en voorstellingen. Tevens onderzoekt zij mogelijkheden voor participatie van ouders, samenwerking met kunst- en culturele instellingen, in de buurt en creativiteitscentra over het buitenschoolse kunst en cultuuraanbod.

Criteria / Indicatoren (algemeen en specifiek)

De student kan aantonen dat zij mogelijkheden onderzoekt, initiatieven neemt en ideeën levert voor:

- het uitwisselen van ervaringen ten aanzien van danskunst en cultuureducatie met kinderen en collega's;
- samenwerking bij activiteiten en streeft naar samenhang tussen de vakgebieden;
- de opbouw van het programma of het gebruik van een methode;
- contacten met educatieve diensten van kunst- en culturele instellingen, theaters, dansgroepen, musea, buurt- en creativiteitcentra;
- de rol, inzet en organisatie van ouders, kunstenaars etcetera bij dansactiviteiten binnen en buiten school;
- de inzet van audiovisuele middelen en ICT voor presentaties, bijvoorbeeld op de website van school.

Doorkijkje

Sjoukje is leerkracht van groep 4. Volgende week mag haar groep samen met de andere groepen 4 en 5 naar een dansvoorstelling gaan kijken in het theater. De kinderen gaan er met de bus naar toe. Sjoukje heeft enkele ouders bereid gevonden om de kinderen mee te begeleiden. Alle leerkrachten hebben voorafgaand aan de dansvoorstelling een brief gekregen met lesideeën om de kinderen voor te bereiden op het thema van de voorstelling. De ideeën bespreekt Sjoukje met haar collega's die ook naar de voorstelling gaan en ze wisselen hun ervaringen uit.

Proeve van vakspecifieke competenties dans voor studenten aan de Pabo | **27**

Naast de voorbereiding op het thema vindt Sjoukje het ook belangrijk dat de kinderen weten wat er bij een bezoek aan het theater komt kijken. Bijvoorbeeld: dat de kinderen kennis nemen van de spelregels in het theater. Ze vraagt aan de kinderen wat ze al weten over een bezoek aan het theater, ze gaat op de antwoorden in. Ze benoemt een aantal verschillen met het kijken naar de tv. Misschien ben je gewend dat je bij de tv met elkaar kunt praten of dat je ondertussen wat kunt drinken en knabbelen: in het theater kan dat niet. Je kunt bijvoorbeeld ook niet het volume regelen of de voorstelling stopzetten. Ze legt uit dat de dansers live op het podium staan en dat de dansers het publiek kunnen horen en zien. Het podium is door speciale theaterlampen verlicht zodat je alles wat daar gebeurt goed kan zien. Ook zegt ze dat de kinderen het beste voor de voorstelling naar toilet kunnen gaan, want lopen en lawaai maken tijdens de voorstelling is storend voor de dansers en voor het publiek. Natuurlijk mag je als de voorstelling is afgelopen wel luid applaudisseren, dat is een compliment voor de artiesten. Het theater is een bijzondere ruimte waar je te gast bent.

Eigen houding en betrokkenheid

De student is alert op situaties en producten in en buiten school, die aanleiding vormen voor verrijking van dansant onderwijs. Zij is zich bewust van haar eigen dans- en culturele bagage en ziet het belang van sleutelervaringen voor kinderen, op het gebied dans en cultuuruitingen. Vanuit eigen beweging bezoekt zij dansvoorstellingen en tentoonstellingen en onderzoekt daarmee de mogelijkheid om het onderwijs op de basisschool te verrijken. Zij informeert collega's en ouders over mogelijke activiteiten en onderzoekt mogelijkheden om via internet geïnformeerd te worden.

Doorkijkje

Omar heeft bij een uitvoering, van de plaatselijke muziekschool een spetterend stukje breakdance gezien. Hij weet dat de kinderen van zijn groep 7 dat ook zeer boeiend vinden want hij ziet ze regelmatig 'breakdance kunstjes' oefenen op

school. Hij besluit om na afloop van de voorstelling te informeren naar mogelijkheden om de breakdancedocent eens uit te nodigen in de klas. Deze docent is meteen enthousiast en wil graag tegen een geringe vergoeding komen vertellen over zijn danskunst en ook een demonstratie geven.

Ze spreken een week later af om de breakdance demonstratie goed af te spreken.

De groep 7 van Omar is meteen zeer enthousiast over het plan en na een vragenronde op school blijkt dat alle groepen van de bovenbouw graag aanwezig willen zijn bij deze breakdance demonstratie.

Met alle betrokken leerkrachten spreekt hij af dat in alle groepen de kinderen vragen mogen bedenken die ze willen stellen. Ook vraagt Omar of zijn collega's een gesprek willen voeren met hun kinderen over wat ze verwachten van deze demonstratie. Als de breakdance-docent de school bezoekt zijn de kinderen al goed voorbereid.

Literatuur

Greven J., (2005)

Vakspecifieke competenties voor studenten aan de lerarenopleiding primair onderwijs, een proeve Nederlandse taal, Friese taal, Engels, Rekenen/Wiskunde, Aardrijkskunde, Natuur en techniek, Geschiedenis, Gezond en redzaam gedrag, Beeldende vorming (en cultuureducatie) SLO, Enschede

Taakgroep Pabo (1998). Gemeenschappelijk curriculum PA-BO. Den Haag: Procesmanagement Lerarenopleidingen

Heijdanus-de Boer E., (1997)

'De dans meester', een handboek dansexpressie basisonderwijs voor opleiders van onderwijsgevendend, SLO

Wilmans R., A. van Nunen, W. Walvis, (2000)

'Danswerk!', een handreiking voor vakleraren dansexpressie in het basisonderwijs, SLO

Niessen-Reints C., A. van Nunen, (2001)

'De Dansbron', een methode voor dansdocenten in het basisonderwijs, SLO

Heijdanus-de Boer E. en T. van der Jagt, (2004)

'Drama in de hoofdrol', praktijkboek voor het primair onderwijs, Continho Bussum

Ministerie OCenW. (2005)

Herziene Kerndoelen Basisonderwijs 2005. Den Haag: nv. Sdu

C. Niessen-Reints, A. van Nunen, (2006)

Herziening Leerlijn Dans in het Primair Onderwijs, SLO
<http://tule.slo.nl> - kunstzinnige oriëntatie

Onderwijsraad (2006)

Onderwijs in cultuur - advies

Versterking van cultuur in primair en voortgezet onderwijs

Proeve van vakspecifieke competenties dans voor studenten aan de Pabo | 31

Tussendoelen en leerlijnen, TULE (2006)
<http://tule.slo.nl>
kunstzinnige oriëntatie

